

PEDOGOGIK FAOLIYATDA KASBIY SO'NISH JARAYONINING IJTIMOIY - PSIXOLOGIK ASOSLARI

*Botirova Dilafruz Bozorovna,
Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti "Pedagogika va psixologiya"
kafedrasi katta o'qituvchisi*

Annotatsiya: Mazkur maqolada shaxsning kasbiga nisbatan faolligi va qiziqishini so'nishi mexanizmlariga e'tibor qaratilgan, shu bilan birga mazkur xolatdagi shaxslarga qanday yordam berish yo'llariga to'xtalib o'tilgan.

Kalit so'zlar: kasbiy so'nish, kasbiy zerikish, kasbidan bezish, kasbiy o'zlik, kasbiy "men"lik, kasbiy malaka, kasbiy hamkorlik, kasbiy layoqat.

СОЦИАЛЬНО-ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ ПРОЦЕССА ПРОФЕССИОНАЛЬНОГО РАЗВИТИЯ В ПЕДАГОГИЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ

*Ботырова Дилафруз Бозоровна,
старший преподаватель кафедры «Педагогика и психология»
Ташкентского государственного университета востоковедения*

Аннотация: В данной статье основное внимание уделяется механизмам, посредством которых у человека угасает активность и интерес к профессии, и в то же время акцентируется внимание на том, как помочь людям в данной ситуации.

Ключевые слова: профессиональное выгорание, профессиональная скука, профессиональная идентичность, профессиональное «Я», профессиональная компетентность, профессиональное сотрудничество, профессиональная ответственность.

SOCIAL - PSYCHOLOGICAL BASES OF THE PROCESS OF PROFESSIONAL DEVELOPMENT IN PEDAGOGICAL ACTIVITY

*Botyrova Dilafruz Bozorovna,
senior teacher of the Department of «Pedagogy and Psychology» of the
Tashkent State University of Oriental Studies*

Abstract: This article focused on the mechanisms of a person's activity and interest in professional activities, while also focusing on how it can help individuals in this situation.

Key words: professional fading, professional boredom, professional identity, professional self, professional competence, professional cooperation.

Har bir bo'lajak pedagog ta'lim berish uchun kasbiy majburiyatlarni inobatga olgan holda shu kasbni tanlaydi. Avvalo u o'qituvchi shaxsini rivojlantirish mexanizmini ishlab chiqishi kerak. O'zini o'zi o'zgartirishi, o'zini o'zi tashkil etishi kerak. Va bu narsa butun bir pedagogik hayoti davomida takomillashib boradi. Yoshlarga ta'lim - tarbiya berayotganda, ma'naviy-axloqiy tarbiya tizimini boshqarish bo'yicha aniq maqsadlar qo'yishi, o'quv, amaliy va kundalik ishlarning har qanday sharoitda ongli ravishda bajarishi kerak.

Pedagog ma'lum fanni yaxshi o'zlashtirib, bilim berishga tayyor bo'libgina qolmasdan, ijtimoiy psixologik jarayonlarga ham o'zida kuchli immunitet hosil qilishi kerak. Masalan kasbiy faoliyati davomida biror ishni bajarishda xatoliklarga

yo'l qo'yganda, hamkasblar tomonidan har xil tajovuzlarga, tanqidlarga, ikkiyuzlamachiliklarga, axloqsiz hatti-harakatlarga tayyor bo'lishi kerak. [1: 64]

Chunki bunday holat yangi pedagog faoliyatida uchramay qolmaydi. Shunday vaziyatda, har xil gaplarga e'tibor qilmasdan, o'z ustida ishlab, kamchiliklari ustida ishlansa kasbiy so'nishning oldini olgan bo'ladi. Afsuski, ayrim ma'naviy immuniteti past bo'lajak pedagoglar bunday vaziyatni tushunishni xoxlamasdan, o'qituvchilik kasbidan voz kechadilar, demak, bundan ko'rinib turibdiki, u kadr ijtimoiy psixologik holatlarga tayyor emas.

Bo'lajak pedagoglarni kasbiy tayyorlashga nazariy, amaliy, uslubiy yondashuv, shuningdek, maxsus tayyorgarlikning shart-sharoitlari va usullarini takomillashtirish, belgilash bo'lajak pedagoglarning muvaffaqiyati uchun zarur bo'lgan kasbiy bilim, ko'nikma va malakalar va qobiliyat mustaqil ishlash zamonamizning asosiy muammolaridir.

Shuning uchun muvaffaqiyatli tarbiyalashning ijtimoiy-psixologik jihatlarini aniqlash muhim.

Yangi psixodiagnostika usullarini joriy etish, oshirish

ilm-fanni rivojlantirish, ilg'or innovatsiyalarni rivojlantirishda talaba va yoshlarning faolligi, ularning intellektual salohiyatini oshirishga xizmat qiluvchi mexanizmlar.

Shuningdek, o'z-o'zini tarbiyalashning ijtimoiy-psixologik jihatlarini tadqiq etishda, eng avvalo, ilg'or psixodiagnostika usullari va anketalarining rolini oshirish, zamonaviylashtirish muammoni uslubiy qo'llab-quvvatlash, mahalliy usullar va shaxsiy so'rovnomalar asosida joriy etish yangi innovatsion yondashuvlar va uni yangi sifat darajasiga ko'tarish. [1: 89] O'qituvchi o'zini o'zi tarbiyalashi uchun,

avvalo o'zini chuqur o'rganishi, ishidagi yutuq va kamchiliklarni ko'ra bilishi kerak. Bu o'z-o'zini o'rganish va boshqa odamni tushunish uchun ham zarur.

Inson boshqalarning yutuqlarini o'rganmasdan va o'zini boshqalar bilan solishtirmasdan o'z-o'zini o'rganish mumkin emas.

O'z-o'zini anglash va o'zini o'zi baholash xususiyati boshqa odamlar bilan munosabatlar jarayonida shakllanadi.

Pedagogik vazifa nafaqat ixtiyoriy fazilatlar doirasini ko'rsatish, balki ularning ichki xususiyatlarini ham ochib berishdir. Muhim axloqiy tamoyillar bilan bog'lash, o'z irodasini tarbiyalashga intilgan o'quvchiga yordam berish, ko'rsatish

ixtiyoriy fazilatlarini rivojlantirishning qaysi usullari samarasiz va qaysi biri jiddiy yordam bermaydi. O'qituvchi eng avvalo o'zida qanday pedagogik qobiliyat borligini bilishi kerak. Ajoyib o'qituvchi pedagogik faoliyatga muhabbat bilan chin yurakdan ishlaydi va hech qanday rasmiyatchilikka toqat qilmaydi. Qaysi o'qituvchi

o'z kasbini sevsa, o'zining g'oyaviy-siyosiy saviyasini muntazam oshirib boradi va ko'lamini kengaytiradi bilim, o'z fanini chuqur bilish ustida astoydil ishlaydi.

O'z maqsadlariga erishish yo'lida sabr-toqat bilan o'z ustida ishlash orqali erishish mumkin bo'lgan mukammallik salohiyati va tarixiy o'z-o'zini tarbiyalashni sharaflil vazifa qilib qo'yishi kerak. [2: 53]

Rus pedagogi A.B. Lunacharskiy shunday dedi: "O'qituvchi insoniylik idealini shakllantirishi kerak." Insoniylikning go'zal fazilatlarini shakllantirishdir har bir pedagogning kasbiy tayyorgarligining asosini tashkil qiladi. Ushbu asosda professional o'z ustida ishlash tufayli pedagogning mahorati kundan-kunga o'sib borishi mumkin. Otto Yulevich Shmidt hayotining har bir daqiqasi samarali ishlatadi. U o'z-o'zini tarbiyalash bilan shug'ullangan va insonning imkoniyatlari borligini isbotlagan. K. D. Ushinskiy o'z-o'zini tarbiyalash orqali quyidagilarga erishdi.

- xotirjamlik;
- so'zdagi ishonch va to'g'rilik;
- xatti-harakatlarga e'tibor bilan yondashish;
- qat'iyatlilik;
- asossiz o'zi haqida bir og'iz so'z aytmaslik;
- faqat kerakli narsalardan foydalanish;
- har bir o'tgan kun uchun o'ziga hisobot berish;
- hech qachon mag'rur bo'lmaslik;

O'z-o'zini tarbiyalash o'z ishini tahlil qilish va shaxsiyatini yaxshilashdan boshlanadi. Muallim o'z ustida ishlashda, o'z-o'zini tarbiyalashda quyidagi usullardan foydalanadi: O'z-o'zini bilish:

- a) o'z-o'zini kuzatish;
- b) uning harakatlarini tahlil qilish;
- v) o'z-o'zini tekshirish;
- g) safdoshlarining fikrini tushuna olish;

O'z-o'zini baholash:

- a) o'z-o'zini kuzatish;
- b) o'ziga xos xususiyat berish;
- v) o'z-o'zini hurmat qilish;

O'z-o'zini tarbiyalash tashabbuskorlik va mustaqillikni rag'batlantiradi. U o'zining shaxsiy fazilatlarini tahlil qilishni o'rgatadi. O'z-o'zini nazorat qilish uchun u o'zining xulq-atvorini, intizomini, ijobiyligini oshiradi va aksincha, uning salbiy odatlarining kamayishiga yordam beradi. [2: 94] O'z-o'zini baholash o'qituvchiga o'zini baholashga, qobiliyat va o'zini o'zi qondirishga yordam beradi. O'z-o'zini tarbiyalash bilan bir qatorda o'qituvchi doimiy ravishda o'z ustida ishlaydi,

g'oyaviy-siyosiy ongini doimiy ravishda rivojlantirib boradi, pedagogik mahoratini oshiradi. Ilg'or o'qituvchi doimo pedagogika sohasida yangi narsalarni o'rganishga, boshqalarning tajribasidan foydalanishga intiladi o'qituvchilar va o'z tajribasidan foydalanish va shaxsiy tajribalarini umumlashtirishga intilishadi.

O'z qobiliyati ustida ishlaydi, yaxshi fazilatlarini mukammallashtiradi, uning obro'si va mavqei shu darajaga ko'tariladi u hamisha xalq e'tiborida bo'ladi. O'qituvchi o'zida mushohada va g'amxo'rlikni rivojlantirishi kerak..Sharq mutafakkirlari domla o'qisa, to'xtasagina ustoz bo'ladi, deb rost aytishgan o'qiydi, keyin uning ishtiyoqi ham so'nadi. Kasbiy o'zini o'zi takomillashtirish uchun motivatsiya kelajak o'qituvchilari - bu jarayonni belgilovchi, boshqaradigan va tartibga soluvchi barcha motivlar va shartlar to'plami mutaxassislarining kasbiy o'zini-o'zi takomillashtirishdir. Shuning uchun, munosabatlar tizimini belgilaydi.

Bo'lajak o'qituvchilarning kasbiy o'zini o'zi rivojlantirish motivatsiyasi uchta mezonni o'z ichiga oladi:

- 1) shaxsning o'z kasbiy faoliyatiga munosabati;
- 2) uning mutaxassis sifatidagi munosabati;
- 3) kasbiy sohada o'zini-o'zi takomillashtirishga munosabat.

Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'z-o'zini ishlash va ijodiy ish faoliyatiga turli omillar ta'sir qiladi: yoshi va shaxsiy xususiyatlari, ijtimoiy mavqei va kasbiy maqom darajasi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarda ta'lim berish uchun samarali ta'sir ko'rsatishning bir qancha asosiy yo'nalishlari ajratilgan.

Birinchi yo'nalish - ijobiy motivatsion munosabatni shakllantirish kasbiy takomillashtirish. Ushbu yo'nalishning maqsadi dastlabki potensial tayyorlikni shakllantirishdir. O'z kasbiy faoliyatini ijobiy idrok etish, birinchi navbatda unda

o'zini namoyon qilish istagi uchun mutaxassis

imkoniyat, qiziqish va istak muxim xisoblanadi. [3: 27] Muammo bo'yicha nazariy ma'lumotlarning tahlili quyidagi omillarning kelajakka to'sqinlik qilishini tasdiqlaydi. O'qituvchilarning muvaffaqiyatli ishi:

- o'z-o'zini anglashning psixologik mexanizmlarini bilmaslik;
- kasbiy o'zini-o'zi takomillashtirish jarayonining mazmuni, tuzilishi va mantig'ini bilmaslik;
- o'z-o'zini rivojlantirishning asosiy usullarini bilmaslik;
- Ta'limga psixologik tayyor emaslik, yangi narsalardan qo'rqish, tanqid qilish istagi yo'qligi va shaxsiy rivojlanishdagi qiyinchiliklar;
- shaxsiy rivojlanishning aniq vazifalarini hal qilishda tajribaning yetishmasligi.

Yuqoridagi omillarni bartaraf etishning yana bir muhim sharti pedagoglar mehnatini rag'batlantirishdir. Chunki tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, o'z ishiga javob bermagan odam vaqt o'tishi bilan unga qiziqishni yo'qotadi. Aslida o'qituvchi va pedagoglar o'z kasbiy faoliyatida tashqi ta'sirlarga nisbatan ancha chidamli bo'lib, ularning ijtimoiy barqarorligi pedagogik rivojlanishning asosi hisoblanadi. Kasbiy yetuklik ham ular faoliyatida muxim rol o'ynaydi. [3: 118] Bu nima degani, ya'ni shu kasbni chuqur anglash, qaror qilish qobiliyati, o'z kasbiy hayotini rejalashtirish qobiliyati demakdir.

Shaxsda kasbiy so'nish yuzaga kelgan holda uni bartaraf etish uchun pedagogik jamoa birgalikda aniq reja asosida hamjihatlik bilan faoliyatlarini tashkil etishlari orqali mutaxassisni saflarida saqlab qolishlari mumkin. Mazkur faoliyatni muvaffaqiyatli amalga oshirishda psixologni sa'liy harakatlari alohida e'tiborga loyiq xisoblanadi. Ijtimoiy faoliyatda har bir shaxs bilan yuzaga kelishi mumkin bo'lgan kasbiy so'nish ma'lum bir vaqt oralig'ida o'tib ketish tabiiy hol hisoblanadi. Agar unga ijobiy yo'l-yo'riq ko'rsatish orqali yordam ko'rsatish mumkin. Shu sababli pedagogik soxada faoliyat ko'rsatayotgan amaliyotchi psixolog pedagogik jamoadagi birorta ham pedagogni o'z nazoratidan chetda qoldirmasligi lozim.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. G'oziyev E.G'. Oliy maktab psixosi. -T.: O'qituvchi, 1997. – 197 b
2. K.B.Qodirov “Kasb tanlashga tayyorlashgarlikning psixologik jihatlari va professional loyihalar” Toshkent, 2001. – 36 b
3. Shakarboyeva S. Bo'lajak o'qituvchilarda o'z istida ishlash faoliyatini tarbiyalashning ijtimoiy – psixologik xususiyatlari //Jurnal Pedagogiki i psixologii v sovremennom obrazovanii. – 2022. – T. 2. – №. 6